

KERKBLAD

Jaargang 26 - nummer 16
vrijdag 30 augustus 2019
editie Drachten

G

geandewei

foto: Willem Wilstra

Protestantse
Kerk

De afhankelijkheid omarmen

Een eerbiedwaardige abij
en een goed glas Bourgogne

De Maaltijd van Christus

Geloofsgetuige
Moses Mendelssohn

Column Robert Colijn

Rust op de camping

Alles ingepakt? Heb je alle papieren mee? Getankt? Aanmeldformulier in de tas? Alle kinderen in de auto? Ja? Ok, gaan!

Op weg naar de camping. Tijd voor rust, reinheid en regelmaat. Althans, dat hoop ik, maar laten we het *wishful thinking* noemen. Met z'n achten op vakantie. Mijn vrouw en ik en zes kinderen. Rust... Ik neem altijd teveel boeken mee die ik nog even wil lezen. Mijn nieuwste theologische aanwinsten die al mijn tijd en aandacht verdienen.

De camping, de maatschappij in het klein, op één veld. Ik probeer tijdens mijn vakantie steeds bewust mijn tijd te nemen met God. De ene keer is dat zittend in de nacht op mijn campingstoel, kijkend naar de heldere sterrennacht. Altijd raak ik daardoor weer onder de indruk van hoe groot God is. Zo ongelofelijk groot en toch ziet Hij ons allemaal persoonlijk. Altijd raak ik dan weer onder de indruk dat God zo geïnteresseerd is in mij, in mensen. Dit zijn de momenten dat ik rustig even bij God 'op bezoek' mag komen.

De andere keer zie ik iets van God in al die verschillende mensen, met al die verschillende verhalen. Elk mens die uniek is gemaakt. De kinderen die zo lekker kunnen spelen. Een jongetje van amper drie jaar (dat ik niet ken) die ongestoord hele verhalen tegen mij aan loopt te houden. Ik hou daarvan. Kunnen genieten en verwonderen van de dingen die zo normaal lijken maar misschien niet altijd normaal zijn.

Dat je 'gewoon' met je hele gezin, waaronder twee pleegkinderen, op vakantie kan. Dat onze jongste meid bijna een jaar is terwijl het vorig jaar een spannende bevalling was. Gewoon weer stilstaan bij het leven die je hebt gekregen en dankbaar zijn dat God zo betrokken is.

Deze gedachten en deze momenten geven me rust. Dwars tussen alle zussen discussies en momenten dat ik zelf een wat korter lontje heb. Dwars tussen het programma dat je draait met je gezin met alle praktische dingen die ook op de camping gewoon doorgaan. Maar wel steeds bewust van het feit dat God ons ziet, van ons houdt en dat ik regelmatig een momentje rust mag pakken in Zijn aanwezigheid. Rust op de camping? Tja, gouden momenten die ik koester.

Dit is de eerste column van Robert Colijn. Hij is kerkelijk werker van Gereformeerde Kerk (PKN) de Ontmoeting in Damwâld

Meditatie Een eerbiedwaardige abdij...

Het is de laatste avond van onze vakantie en we trekken er nog even op uit. Rond een uur of negen is het nog steeds 30 graden. Heerlijk. Een paar kilometer van onze camping bevindt zich Cadouin. Een klein plaatsje met een gezellig marktplein met uitgelaten mensen op terrasjes en een gezellig bandje. Tot onze grote verbazing is de prachtige kerk aan de rand van het marktplein nog open. Het blijkt niet zomaar een kerk, maar een reusachtige cisterciënzer abdij en klooster uit de elfde eeuw.

door ds. Martina Stougie-de Wit

„We gaan toch niet wéér naar een kerk hè?” vragen onze kinderen. Helaas, toch wel! Zelfs op de laatste avond is het weer zo ver. En van het broeierige lawaaiige marktplein lopen we zo de abdij (foto voorpagina) binnen. Een bijna extatische ervaring. Eén drempel over en je stapt tien eeuwen terug in de tijd. De koelte, de stilte, de donkere, hoge gewelven, de geur en de zachte gloed van de kaarsen. Hier woont God. Hier kan je niet uit onder Zijn almacht en Zijn heiligheid, op deze plek van aanbidding. Hier raakt de hemel de aarde.

Tumult

We lopen en kijken wat rond en zoeken een plekje om de stilte op ons te laten inwerken. Dan plotseling een heleboel tumult! Een paar kinderen vervelen zich blijkbaar op het aangrenzende terras, hollen naar binnen en blazen bijna alle kaarsen uit die je her en der kunt aansteken bij een Jezus- of Mariabeeld. En ze zijn ook zo weer weg, de abdij achterlatend in het bijna duister.

Onze kinderen springen verontwaardigd op. Wat zijn ze boos dat het licht is gedoofd! Zo trouw steken ze elke keer weer een kaarsje aan in een of andere kerk voor iemand die het licht zo nodig heeft. Dat licht hoort niet te doven... Het hoort niet dat we overvallen worden door de duisternis, door de kou.

Met elkaar rennen ze de kerk door om het duister te weren. Als de gloed dan toch weer oplicht uit de verschillende hoeken van de kerk, haal ik opgelucht adem en sluit mijn ogen. Niemand hoeft het te zien. Maar het raakt me diep. „Ik weet aan wien ik mij vertrouwde, al wisselen ook dag en nacht, Ik ken de rots waarop ik bouwe...”

Bravoure

Dan is het tijd om de stille abdij te verwisselen voor het rumoerige marktplein. Het gelach en de elektronische muziek van de band doen zeer aan mijn trommelvliezen. De gevonden

zielenrust verdwijnt als sneeuw voor de zon. Het irriteert me; die lachende brallende mensen met hun schelle muziek, die hun kinderen niet tegenhouden als ze de abdij ontheiligen met al hun bravoure.

Totdat ik ineens begrijp waarom de zware kerkdeuren niet voor niks wijd open staan, zelfs tot diep in de avond. God kwam niet uit de hoge hemel om bij ons in de kerk te wonen, maar om mens onder de mensen te zijn. Hier buiten, op het marktplein. Niet binnen, maar hier was Hij gaan zitten. Op het terras, lachend met de mensen met voor zich op tafel een kaasplankje en een goed glas Bourgogne. Ja zeker, Hij was óók naar binnen gegaan. Om Zijn Vader te zoeken en in de stilte te zijn, alleen. Urenlang. Maar daarna had Hij hier gezeten op het terras. Het hoort te zijn zoals in Cadouin. Kerk en wereld vloeien naadloos in elkaar over. God sluit zich niet op in een kerk. Zelfs niet in een prachtige elfde-eeuwse abdij. En o nee, Hij had die braneschoppers heus niet tegengehouden. Een paar gedooft kaarsjes maken nog geen duisternis. Hij is immers zelf het Licht!

Een glimp van God

De laatste avond zit erop. Inmiddels is de duisternis gevallen hier in zuidelijk Frankrijk. Tevreden en zomaar ineens weer geïnspireerd voor een nieuw seizoen, lopen we terug naar de auto. Het waren twee mooie weken, zo met zijn vijven. En Cadouin? Hier in de abdij en op het marktplein heb ik een glimp van God gezien.

„k wil U o God mijn dank betalen,
U prijzen in mijn avondlied.
Het zonlicht moge nederdalen,
Maar Gij, mijn licht, begeeft mij niet”.

Ds. M. Stougie -de Wit is predikant van de Protestantse Gemeente Eastermar

Leesooster

Week 36, 1 t/m 7 september

zondag Lucas 14:1-11
maandag Lucas 14:12-24
dinsdag 1 Samuel 14:36-46
woensdag 1 Samuel 14:47-52
donderdag 1 Samuel 15:1-9
vrijdag 1 Samuel 15:10-23
zaterdag 1 Samuel 15:24-35

De Geandeweis 12 t/m 16 zijn nummers voor drie weken. In dit nummer zijn enkele pagina's vervallen. Lees het volledige algemene deel op www.geandewei.nl

Week 37, 8 t/m 14 september

zondag 1 Samuel 16:1-13
maandag 1 Samuel 16:14-23
dinsdag 1 Samuel 17:1-11
woensdag 1 Samuel 17:12-30
donderdag 1 Samuel 17:31-40
vrijdag 1 Samuel 17:41-54
zaterdag 1 Samuel 17:55-18:5

Week 38, 15 t/m 21 september

zondag 1 Samuel 18:6-16
maandag 1 Samuel 18:17-30
dinsdag Lucas 14:25-35
woensdag Lucas 15:1-10
donderdag Lucas 15:11-32
vrijdag Lucas 16:1-9
zaterdag Lucas 16:10-18

Persoonlijk Afhankelijkheid

Het is het schrikbeeld van veel mensen als ze ouder worden: aangewezen raken op de hulp van anderen. Dat je krachten wat afnemen en je eerder moe bent dan vroeger, daar valt mee te leven. Je kunt daar je leven wel op aanpassen. Maar dat het moment komt dat je zelfstandigheid in gevaar komt, daar moeten de meesten niet aan denken. Elke keer als je rijbewijs weer verlengd is, is dat een opluchting. En als het je lukt om tot op hoge leeftijd nog zelf de huishouding te kunnen doen, dan geeft dat voldoening. *door ds. S. Boukes*

Waar zijn we bang voor?

Afhankelijk worden, het lacht weinig mensen toe. Waarom zijn we daar bang voor? In de eerste plaats zijn we gehecht aan onze vrijheid. Onafhankelijke mensen kunnen doen en laten wat ze willen. Maar als je hulp nodig krijgt, moet je je aanpassen bij de tijden en de mogelijkheden van je helpers. Je moet soms wachten, langer dan je lief is.

Maar ik hoor ook vaak zeggen: we vinden het zo erg voor de kinderen. Je weet: die hebben een drukbezet leven. Soms wonen ze niet eens in de buurt. Het wonderlijke is: het komt meer dan eens uit de mond van ouders die er nooit moeite mee hadden om bij te springen bij de kinderen. Maar ze moeten er niet aan denken dat de rollen omgedraaid worden. Het geven heeft hun nooit moeite gekost. Maar moeten ontvangen, dat voelt als tot last zijn.

De invloed van de tijd

Daarin zijn wij kinderen van onze tijd. Want op zich is het helemaal niet vanzelfsprekend om het zo te beleven. Jezelf redden wordt in onze tijd als ideaal gepropageerd. En daar mag een politiek belang een rol in spelen (zorg is duur!), het sluit ook aan op hoe we onszelf zien. We zijn veel meer dan vroeger individuen met een eigen leven. Zo worden we grootgebracht.

Ook in onze tijd kiezen kinderen nog wel het

zelfde beroep als hun ouders. Maar dan is het wel een vrije keuze. Ettelijke jongeren gaan heel iets anders doen. En dat geldt niet alleen voor het beroep. In heel de vormgeving van ons leven staat de eigen keus voorop, en wie een droom kan verwezenlijken voelt zich daar vaak gelukkig bij. Zelf de architect zijn van ons leven, dat willen we graag.

Wat onder tafel raakt

Bij dat levensideaal past afhankelijkheid niet zo goed. Afhankelijkheid beperkt de mogelijkheden. In andere culturen - en zelfs hier, in vroegere jaren - werd dat toch wat anders beleefd. Daar staat en stond de gemeenschap veel centraler. Ieder had zijn eigen rol in het geheel. Je levensprogramma werd mede bepaald door de anderen. Daar hield je rekening mee. En nu is er geen reden om dat te idealiseren, want het kon soms ook een druk op het leven leggen. Maar de verbondenheid met elkaar was een vanzelfsprekend uitgangspunt, en dat heeft veel mensen ook geholpen.

Afhankelijkheid aan het begin van ons leven

Want afhankelijkheid is een wezenlijk kenmerk van ons leven als mens. Afhankelijk beginnen we aan ons leven. Ik heb in de loop der jaren al heel wat kraamvisites gedaan. En dan

laten ouders mij vol trots zien: een afhankelijk wezen. Want pasgeboren kinderen zijn helemaal op hulp aangewezen. En niemand vindt dat erg!

Sterker nog: we weten heel goed, dat het voor zo'n klein menskind voor de rest van zijn leven van groot belang is, dat er goed voor gezorgd wordt. Een kind moet voelen, dat er liefde voor hem of haar is. Zo ontwikkelt zich een basisvertrouwen dat voor later heel erg nodig is. Jonge ouders mogen wel eens zuchten als de baby veel vraagt, maar wat de kleine nodig heeft wordt met liefde gegeven.

Afhankelijkheid aan het einde van ons leven

Wat mensen meemaken die de ouderdom tot het einde toe doorleven, is daar het spiegelbeeld van. Job sprak eens de gevleugelde woorden: *'Naakt ben ik uit de schoot van mijn moeder gekomen, naakt zal ik daarheen wederkeren'* (Job 1:21) en zo is onze weg als mens. We beginnen afhankelijk en we eindigen afhankelijk. Als kind en als oud geworden vraagt ons bestaan om liefdevolle zorg. Dat moeten we niet erg vinden, want eigenlijk is dat heel mooi. De omstandigheden van ons leven roepen iets heel kostbaars op. Er zit zelfs iets in van het geheim van God.

Voor de geboorte en na de ouderdom

Want dat reikt verder dan de afhankelijkheid die we aan het begin en het einde van ons leven ondergaan, en die een beroep is op de liefde van de mensen. Voor onze geboorte ligt het wonder van ons bestaan en na de ouderdom komt de onvermijdelijke dood. Daar zijn we als mens totaal passief in: we weten niet hoe dat was en we weten niet hoe het zijn zal. Maar in die totale afhankelijkheid mogen we Gods liefde om ons heen weten. Ons vormloos begin werd door Gods ogen gezien, en zelfs in het dodenrijk zal God er zijn - Psalm 139 zegt daar prachtige dingen over. Ons ontstaan en ons sterven ligt in Gods hand.

De afhankelijkheid omarmen

Daarom zouden we voor de afhankelijkheid niet zo bang moeten zijn. Afhankelijkheid hoort bij ons bestaan als mens, en in die afhankelijkheid ontvangen we de liefde van God. En dat wordt weerspiegeld in de liefdevolle zorg die we als mensen aan elkaar mogen geven. Dat is geen last die ons beperkt, maar het verruimt juist onze blik. Het bevrijdt ons van de waan van de zelfredzaamheid, en opent ons voor het ontvangen van de liefde. We mogen onze afhankelijkheid omarmen. Daar vinden we God.

We weten heel goed, dat het voor een klein menskind voor de rest van zijn leven van groot belang is, dat er goed voor gezorgd wordt. Een kind moet voelen, dat er liefde voor hem of haar is.

Foto: Willem Wilstra

Vakantiecolum Herman F. de Vries

Wij blijven thuis

Dominee, goede reis! We lezen in *Geandewe* dat u komend weekend op vakantie gaat? In het kader van de privacy en met het oog op een mogelijke inbraak is het niet echt prettig en verstandig om vakantiegegevens te publiceren.

Voor de heren en dames inbrekers: wij blijven deze zomer thuis! Bespaar u dus de moeite, al staat de koffie op normale tijden gewoon ook voor u klaar!

Soms vinden mensen het vreemd dat je niet op vakantie gaat. Vrienden van ons gaan ook niet op vakantie. Zij antwoorden mij: 'We gaan een lang weekend naar New York en nog even naar Zwitserland, maar blijven deze zomer gewoon thuis.' Ik wist even niet goed meer hoe ik moest reageren. Voor mij is New York en Zwitserland vakantie. En allebei in één zomer wel heel veel vakantie!

Kerk in Actie deelt vakantie-tassen uit ten behoeve van kinderen uit kwetsbare gezinnen, die niet op vakantie kunnen gaan. Veel verschillende categorieën mensen dus die deze zomer thuis blijven. Er zijn mensen die denken dat ze thuis blijven, die er voor kiezen om thuis te blijven, en mensen die niet anders kunnen dan thuis blijven. Hopelijk zoekt ieder vooral Gods zegen en probeert ook tot zegen te zijn. Verschillen blijven bestaan, maar de zegen bindt en maakt een zomer goed.

Byldspraak - Willem Wilstra It beaken (53-23-55 N /06-11- 22 E)

Yn faktermen hjit dizze peal peilbeaken. Hy hat tsjinst dien by de oanlis fan de seedyk troch de Lauwersee. Ik woe dat keppelje oan in bibeltekst mar fûn allinne 'mjitsnoer'. No wit ik wol, de Bibel moat ús mjitsnoer wêze foar it libben, mar as omskriuwing fan de funksje fan dit beaken past it net sa.

Yn maaie betochten wy 50 jier Lauwersmar. Ik wol hjir útlizze wat der feroare is yn dy tiid. Sjoch de drûge see en it wide lânskip. No kinne wy troch de bosken de oare kant net mear sjen. It beaken sil dêr sa'n tsien jier stien hawwe, it waard brûkt as referinsje punt by it ynpeilen fan koördinaten omtrint it trajekt fan de dyk. Googelje mar ris mei de sifers út 'e kop fan dit stikje ...

Oare fêste punten wiene de fjoer- en tsjerketuorren yn de omjouwing. No kin men mei in apparaatsje yn 'e hân (GPS of TOM-TOM) jins stânplak bepale.

Diversen

Open studiedag FGG met Christa Anbeek op 4 oktober

Op vrijdag 4 oktober houdt het Friesch Godgeleerd Gezelschap (opgericht in 1838) zijn jaarlijkse open studiedag. Spreker dit jaar is Christa Anbeek, hoogleraar Remonstrantse Theologie aan de VU in Amsterdam. In haar optiek moet theologie uitgaan van de concrete levenservaring van gewone mensen. Je zou het theologie op zijn kop kunnen noemen: van het leven naar de traditie in plaats van andersom. Van 10.00 tot 14.00 uur in de Doopsgezinde Kerk, Wirdumerdijk 18, in Leeuwarden, kosten 12,50, inclusief consumpties en een eenvoudige lunch, opgeven uiterlijk 28 september via w1.dejong@knid.nl.

Fietstocht langs twintig kerken in Ost-Friesland met Tsjerkepaad

Op zaterdag 7 september is de traditionele Kirchtumtour, een fietstocht van 65 kilometer langs twintig kerken vanuit Jennelt bij Emden in Ost-Friesland, Duitsland. Tsjerkepaad gaat met een groep vanuit Fryslân meedoen. De start voor de Friezen is om 9.30 u. bij de kerk van Jennelt, op ongeveer 180 kilometer van Fryslân. Daar moet u zelf naartoe rijden. In en rond alle kerken is eten en drinken te krijgen, maar u kunt ook een lunchpakket meenemen. Opgave uiterlijk 5 september bij Jan van der Meer: jjvdmeer@hetnet.nl of (0513) 431817

IMD zoekt nieuwe leden in druk en bijzonder jubileumseizoen

Het Interkerkelijk Mannenkoor Drachten is begonnen aan het zestigste seizoen. Het komende jaar staan onder meer enkele benefietconcerten (12 oktober in Kampen, 18 januari in Harderwijk), een jubileumconcert (21 maart in Drachten) en een bevrijdingsconcert (5 mei in Drachten) op het programma. Op 14 september wordt een jubileumcd opgenomen. Twee dagen later is er een open repetitie voor mannen die belangstelling hebben om aan te sluiten bij het koor. Aanvang 19.30 uur in de Zuiderkerk. www.imddrachten.nl

De kerkdienst (18)

De Maaltijd van Christus

Na een onderbreking in de zomer vervolgen we deze serie over de onderdelen van de kerkdienst. We waren in de vorige aflevering al toegekomen aan het Avondmaal.

door Riemer Roukema

Dat wij de Maaltijd van Christus het Avondmaal noemen, heeft te maken met de oorsprong ervan. Volgens de eerste drie evangeliën heeft Jezus het Avondmaal ingesteld toen hij op de laatste avond voor zijn dood met zijn leerlingen at en dronk. Daarna ging hij naar de hof van Getsemane om te bidden en werd hij gearresteerd.

Wie met het kerkelijk leven vertrouwd is, vindt het meestal normaal om het Avondmaal zo te noemen en dit op zondagochtend te vieren, maar die benaming is geheimtaal voor wie er niet mee bekend is. In het Nieuwe Testament komt de aanduiding 'Avondmaal' niet voor. De apostel Paulus spreekt over de 'maaltijd van de Heer' (1 Korintiërs 11:20). Vandaar dat ook wel gesproken wordt over de 'Maaltijd van Christus'. Dat is iets omslachtiger dan 'Avondmaal', maar meer verantwoord.

Is het wel een maaltijd?

Maar dan nog: is het wel een maaltijd? Wie eraan deelneemt, krijgt een stukje brood en een slokje wijn. Dat is niet serieus een maaltijd te noemen, en toch doen we het. Ook dit heeft met de oorsprong te maken. In de begintijd van de kerk was het gebruikelijk dat de gemeente samen at. Het brood en de wijn, die stonden voor het lichaam en bloed van Christus, waren een onderdeel van die maaltijd. Maar na een paar generaties, al in de tweede eeuw van de jaartelling, werd dat delen van het brood en de wijn losgemaakt van de gemeentemaaltijd.

Agapè

Die gemeentemaaltijd noemde men de agapè; dat betekent: liefde, en in dit geval: het liefdemaal. In het Nieuwe Testament wordt dat al met die term aangeduid, in de brief van Judas vers 12 (dat is niet de Judas die Jezus heeft verraden). Dat liefdemaal had een sterk diacoonaal karakter, omdat ook wie weinig of niets kon meebrengen, welkom was en in principe genoeg te eten kreeg. Die maaltijden vonden 's avonds plaats bij een gemeentelid wiens huis groot genoeg was om twintig tot vijftig mensen te ontvangen. Groter zullen de eerste gemeenten niet geweest zijn, of zij splitsten zich op, zoals blijkt uit Handelingen 2:46. Daar lezen we kortweg over het breken van het brood bij elkaar thuis.

Ook in Rome waren er aanvankelijk verschillende huisgemeenten, zo blijkt uit Paulus' brief aan de Romeinen 16:5 en 15, maar dat

had een andere oorzaak: sommige groepen bestonden uit christenen van joodse afkomst, andere uit christenen van 'heidense' afkomst. Uit Romeinen 14 blijkt dat de huisgemeenten ook daar samen aten, maar dat daarover spanningen bestonden tussen gelovigen van joodse en van 'heidense' herkomst.

Helaas ontstonden her en der al gauw meer misstanden, zoals bijvoorbeeld blijkt uit 1 Korintiërs 11:17-34. In de gemeente te Korinte wachtten de rijken niet altijd op de arme gemeentelieden die nog van hun werk moesten komen. Die troffen dus de hond in de pot. Paulus maakt zich daar heel boos over. Ook Judas schrijft over mensen die een schandvlek op de liefdemalen zijn; 'ze doen zich schaamteloos tegoed en zorgen alleen voor zichzelf'. In de vroege kerk waren er dus leden, als volwassenen gedoopt, die toch niet hadden begrepen wat van een christen verwacht mocht worden.

Waren ze soms alleen christen geworden om er zelf beter van te worden? We weten het niet.

Misstanden

Het is vermoedelijk om reden van die misstanden dat het delen van brood en wijn met zijn diepe, geestelijke betekenis werd losgemaakt van het liefdemaal. Gemeenten kwamen toen ook wel op zondagochtend bij elkaar, voordat men aan het werk ging;

want in het Romeinse rijk was de zondag destijds geen vrije dag, tenzij een Romeinse feestdag op een zondag viel. In een korte samenkomst werd dan in alle vroegte uit de Schrift gelezen, gebeden, en werden brood en wijn gedeeld, als het lichaam en bloed van Christus. Oudere rooms-katholieken weten nog wel van de doordeweekse vroegmis om zes of zeven uur. Dat is een heel oud gebruik.

Inzettingswoorden

In de westerse kerken zijn de 'inzettingswoorden' voor de viering van de Maaltijd van Christus van essentieel belang. Daarin zegt Jezus van een brood dat hij gebroken heeft: 'Neemt, eet, dit is mijn lichaam.' Van een beker wijn zegt hij: 'Drinkt allen hieruit; dit is mijn bloed, van het verbond, dat voor velen wordt vergoten tot vergeving van zonden.' Een volgende keer zal het gaan over de betekenis van die woorden.

Dr. Riemer Roukema is hoogleraar aan de Protestantse Theologische Universiteit, vestiging Groningen en predikant van de Waalse gemeente in Zwolle

Geloofsgetuige

Moses Mendelssohn

'Niets doet ons hart meer ineenkrimpen als religie die buitensluit. Zet die niet tot bloedige vervolgingen aan, dan kweekt ze toch een liefdeloze trots op een exclusieve waarde voor God. Dat geeft onze meest deugdzame aandriften een verkeerde richting.'

* 6 september 1729, Dessau
† 4 januari 1786, Berlijn

Hij stotterde en had een bochel. Het stond een gelukkig huwelijk evenmin in de weg als groot respect in de Berlijnse elite. De grootvader van de componisten Felix en Fanny Mendelssohn(-Bartholdy) is een sleutelfiguur in de geschiedenis van de joodse emancipatie in Europa.

Thuis in het getto van Dessau werd alleen Jiddisch gesproken. Zijn vader schreef Torarollen over. Pas toen hij als veertienjarige met de plaatselijke rabbijn mee naar Berlijn verhuisd was, leerde hij Duits en allerlei andere vakken. In een zijdefabriek vond hij werk als boekhouder en later als bedrijfsleider. Het was de tijd van Frederik de Grote, de Pruisische vorst die de Verlichting aanhing. Mendelssohn, trouw bezoeker van de synagoge, won een belangrijke wetenschappelijke prijs. Uit zijn geschriften blijkt dat hij een stevige partij mee kon blazen in de filosofische discussies van zijn tijd. Hij raakte bevriend met G. E. Lessing en werd diens model voor *Nathan de Wijze*, beroemd toneelstuk uit 1779 met de parabel van de drie ringen.

En Mendelssohn beijverde zich voor goed onderwijs van de joden, voor verbetering van hun maatschappelijke positie, voor geloofs- en handelsvrijheid. Hij vertaalde de Hebreeuwse Bijbel in het Duits. Mendelssohn vond dat de belangrijkste joodse opvattingen niet strijdig waren met moderne ideeën over God, moraal en staat. De staat regelt de verhoudingen onderling, religie de verhouding met God. Kerk en staat moeten daarom worden gescheiden, religieuze tucht afgeschaft. Oostelijker in Europa vond de chassidische opwekking plaats, in Berlijn kreeg zo de Haskala gestalte, de meer intellectuele vernieuwing van het jodendom.

Hij raakte ernstig van slag toen de auteur Lavater publiekelijk vroeg waarom hij met zijn verlichte opvattingen geen christen werd. Even later werd hij ook nog in het beklagdenbankje gezet van denkers die eigenlijk atheïsten waren. Maar met zijn boek *Jerusalem* uit 1783 kreeg hij niemand minder dan de geleerde Immanuel Kant op zijn hand. Het bevatte tegelijk een bewogen verdediging van het jodendom en een argumentatie voor gelijkberechtiging die juist ruimte laat voor verschillen in godsdienstige praktijken en opvattingen.

Gezien onze anti-boerka-wetgeving, ontslagen weigerambtenaren en toenemend verzet tegen bijzonder onderwijs zijn ook wij nog niet van de vraag af of ook 'verlichting' kan ontaarden in religie die buitensluit.

Harmen Jansen

Aanbevolen

Rembrandt, Groene theologie, waanzin...

Redacteuren en medewerkers van Geandewei bespreken boeken, cd's of dvd's die ze bij de lezers onder de aandacht willen brengen.

Met bijdragen van Herman F. de Vries, Evert Pieter van der Veen, Siep Boukes, Aukje de Bildt, Nelleke Berntsen

Rembrandts geloof

Een schitterend cadeau, kunst, en ook geloofsboek, geschreven door theoloog, predikant en Rembrandtkenner Jan Riemersma. Riemersma heeft Friese roots. Het boek is royaal uitgegeven, bevat full colour weergaven van Rembrandts schilderijen, op mooi papier. Je bent niet zomaar uitgelezen en uitgekeken. Grondig onderzoek is aan de publicatie voorafgegaan. Kleuren, beelden, gezichtsuitdrukkingen, terugkerende motieven, leren de lezer en kijker – aanschouwer of beschouwer – dat God bestaat en Zich op wonderlijke en tegelijk zo menselijke en nabije wijze op aarde en in onze leefwereld en harten openbaart. Licht breekt door in de duisternis en verschaft mensen hoop. Goddelijke geheimen komen aan het licht, waarbij het mysterie blijft. Het boek bevat hoofdstukken, zoals 'Rembrandt als psycholoog', 'Rembrandt reformator', 'Rembrandt als exegeet', en ook over zijn relatie met het Jodendom, met Maria, met Paulus en met Johannes, uitlopend in een hoofdstuk getiteld 'Het geestelijk testament van Rembrandt'. Het boek nodigt uit. Riemersma eert met zijn onderzoek en publicatie Rembrandt op zijn voorname plaats in onze vaderlandse geschiedenis. (HFdV)

Een glimp van de hemel. Het geheim van Rembrandts geloof. Jan Riemersma. Uitg. Kok. 25,99 euro.

Groene theologie

Dit waardevolle boek is 'een zoektocht naar een gelovig denken dat recht doet aan God, aan de aarde en aan mensen, met name aan hen die het meest lijden onder de milieuproblemen.' In het westerse wereldbeeld, dikwijls gesteund door de christelijke traditie, neemt de mens een centrale, dominante positie in. Deze houding veroorzaakt de huidige ecologische crisis. De auteur geeft een goed overzicht van de actuele situatie en dringt aan op bewustwording. 'Een relevante theologie gaat over de hele werkelijkheid, dus ook over dieren en planten en economische structuren, in relatie tot God.' Uitgebreid wordt er ingegaan op het wereldbeeld van de bijbel die wij opnieuw en in ecologisch perspectief dienen te lezen vanuit actuele theologische vragen. Uiteraard komen Genesis 1 en 2 ter sprake evenals een aantal psalmen, waaronder 8 en 104. In Christus verzoent God zich met de hele schepping, zo wordt ook duidelijk gemaakt. Daarom is het opvallend dat Christus' opdracht 'maak aan

ieder schepsel het goede nieuws bekend' (Marcus 16: 15) niet ter sprake komt. Mooi is de aandacht die er binnen Jezus' verzoeking in de woestijn valt op de woorden 'Hij leefde te midden van de wilde dieren'. De auteur staat diepgaand stil bij de visie van de protestantse traditie en de wijze waarop dit in de samenleving heeft uitgewerkt. De natuur is hier behoorlijk buiten beeld gebleven en dat is een ernstig tekort: 'voor de niet-menselijke natuur zou hetzelfde moeten gelden als voor mensen: waardevol, niet heilig op zichzelf, maar heilig als plaats van God.' Het boek wordt wat moeilijker wanneer de schrijfster met allerlei theologen in gesprek gaat die pleiten voor meer verbondenheid tussen God en de wereld. Niettemin een actueel en belangrijk boek! (EPvdV)

Groene theologie, Trees van Montfoort. Uitgeverij Skandalon, 27,50 euro

Gewone Catechismus

In dit handzame boekje proberen de auteurs in kort bestek de inhoud van het christelijk geloof uit te leggen. De vorm en de naam ontleen ze aan de *Heidelberse Catechismus*, die eeuwenlang het leerboek was voor jong en oud in de kerken van de gereformeerde traditie. In aansluiting daaraan zoeken men woorden die kunnen spreken in onze tijd. Of dat helemaal gelukt is, is voor mij de vraag. Deels ligt dat aan de vorm: onze tijd houdt niet van voorgeschreven vragen en antwoorden. Maar ook inhoudelijk is de taal klassiek en lijkt het boekje zich vooral te richten op mensen binnen de kerk (er ligt een grote nadruk op het gedoopt zijn). Soms kiest men voor een meer eigentijdse verwoording: de vraag naar 'enige troost' van de Heidelberger wordt vervangen door die naar de vindplaats van het geluk, maar zonder dat dat toch niet onaanzienlijke verschil doorwerkt in het vervolg. Bij elke vraag en antwoord staat wel een toelichting, die vaak verhelderend is. Voor wie op zoek is naar een korte samenvatting van het geloof in vertrouwde taal kan dit boekje nuttig zijn. (SB)

Theo Plezier, Arnold Huijgen en Dolf te Velde, Gewone Catechismus. Christelijk geloof in 100 vragen en antwoorden, 12,99 euro

Allerdaagse waanzin

In de vakantie las ik dit boek, zelfs twee keer omdat het zoveel stof gaf om na te denken. Lisa Appignanesi schrijft open, onbeschrijflijk eerlijk, beeldend over haar gevoelens van woede, verdriet en liefde

nadat haar man is komen te overlijden. Deze gevoelens verbindt ze met de gevoelens van een generatie voor haar en twee generaties na haar. Ze verbindt ze ook met onze cultuur en hedendaagse maatschappelijke ontwikkelingen en gebeurtenissen (de Brexit, populisme en Trump komen aan de orde) en met ons dagelijks leven en samenleven.

Ze vertelt intieme, persoonlijke verhalen op zo'n manier dat het lijkt alsof je er zelf bij bent. Je maakt haar ervaringen mee, je beleeft het mee en je gaat mee op zoek naar oorzaken en gevolg. Want de ervaringen die ze beschrijft zijn universele ervaringen. Ieder mens heeft ze. Je kunt het boek niet achter elkaar door uitlezen. Daarvoor staat er teveel in om over na te denken. Vooral de cultuur- en filosofische gedeeltes vragen langzaam lezen. Maar als je het boek uit kunt lezen, voel je je herkend en erkend in jouw gevoelens. Je krijgt inzichten waarom onze cultuur, onze samenleving is zoals die is. Kortom: je wordt er rijker door. Voor wie het op kan zoeken op de computer: Zie het artikel in Trouw, Letter & Geest, 13 oktober 2018. (AdB)

Allerdaagse waanzin, over rouw, woede, verlies en liefde, Lisa Appignanesi, vert. Lette Vos. De Bezige Bij, 14,98 euro

Oefenen in verlangen

Drs Els van Dijk is directeur van de Evangelische Hogeschool in Amersfoort. Ze schrijft met kennis van zaken - en vanuit een grote interesse in de leefwereld van jongeren - over wat er allemaal op hen afkomt in deze wereld. Het verlamt hen, constateert zij,

iets dat andere schrijvers inmiddels ook hebben vastgesteld. Maar mevrouw Van Dijk is vooral bewogen vanwege het gebrek aan goede rolmodellen om geloofwaardig de christelijke identiteit voor te leven. Met veel korte verhalen uit de praktijk neemt ze de lezer mee naar situaties die bepalend zijn voor jongeren. Ze wijst er ook op hoe belangrijk het is om zélf genoeg tijd voor God vrij te maken, om iets daarvan geloofwaardig te kunnen doorgeven. Ze noemt ook voorbeelden van zulke situaties en verwijst daarbij soms naar informatieve boeken. En ze lardert dit alles met veel korte teksten van Augustinus. Ik ben bemoedigd door haar open, getuigende manier van schrijven over hoe het leven van een christen als zout en licht er uit zou kunnen (moeten?) zien. En ben mij weer bewust geworden van hoe belangrijk ons getuigenis in woord en daad daarbij is voor de jongere generatie. Het heeft me nieuwsgierig gemaakt naar haar eerdere boekjes zoals *De hunkerende generatie* en *De leefwereld van jongeren*. (NB)

Oefenen in verlangen, Els van Dijk, De Banier, 9,95 euro

Theologische vorming Volop kansen voor verdieping

Geloof en zingeving zijn van alle tijden. Denkt u er wel eens over na, of heeft u vragen en bent u geïnteresseerd in ideeën en inzichten van anderen? Of zou u meer willen leren over de Bijbel, andere godsdiensten of religie in het algemeen? Dan is een cursus Theologische Vorming en Verdieping iets voor u. Hij begint binnenkort weer in drie Friese plaatsen

Buitenpost

In Buitenpost bestaat de cursus uit een gevarieerd lesprogramma op tien middagen tussen dinsdag 17 september en dinsdag 26 november, steeds vanaf 13.30 uur. De lessen zijn oriënterend, verbredend en verdiepend van opzet. De vakken zijn Oude Testament, Nieuwe Testament, Kerkgeschiedenis, Geloofsvragen, Ethiek, Jodendom, Liturgiek, Bijbelse theologie en Wereldgodsdiensten en worden gedoceerd door verschillende theologen en predikanten, die elk hun eigen specialisme hebben. Locatie is het kerkelijk gebouw De Schakel, de kosten zijn 80 euro voor tien middagen van twee lessen van elk 75 minuten. Opgeven kan bij dr. E. van der Veer via (0518) 750 906, e.vanderveer@solcon.nl of tgvvbt@gmail.com. Hij verstrekt ook graag vrijblijvend informatie vooraf.

Sneek

In Sneek begint op dinsdag 24 september het nieuwe seizoen met een open gastcollege door dr. Jacobine Gelderloos over 'Kerk en dorp'. De kerkbanken raken leger, de vacatures maar met moeite vervuld. Veel dorpskerken zijn druk met overleven. Jacobine Gelderloos promoveerde op haar onderzoek naar dorpskerken. Zij vertelt over nieuwe perspectieven op het platteland. Belangstellenden voor deze bijeenkomst - aanvang 20.00 uur in csg Bogerman, Hemdijk 2 - betalen een bijdrage van 5 euro, aanmelden vooraf is niet nodig. Tijdens deze avond kan men zich nog aanmelden voor de cursus, die begint op dinsdag 1 oktober in csg Bogerman. Per avond worden twee lessen gegeven: van 19.00 tot 22.00 uur, met tussendoor een pauze. De cursus bestaat uit een cyclus van drie jaar waarin jaarlijks in september kan worden ingestapt. De kosten bedragen 210 euro per cursusjaar. Wie dit bedrag niet kan opbrengen, kan een beroep te doen op het cursistenfonds. Informatie (ook over het cursistenfonds) kan verkregen worden bij: dr. J.H. Hamoen, cursusleider, (0513) 55 14 09 of P. Meijer-Torenstra, secretaris (058) 21 57 231. Meer informatie over de inhoud van de cursus staat op website www.tvg-sneek.nl. Hier vindt u ook een aanmeldformulier.

Leeuwarden

De cursus in Leeuwarden heeft dit jaar als thema 'Theologie dichterbij dan je denkt.' Wat is goed leven? Is dat het streven naar geluk? Of juist het vermogen om er te zijn voor anderen en om te gaan met onze beperkingen zoals dat geen mens volmaakt is en dat we allemaal sterfelijk zijn? Religieuze tek-

sten willen daar over het gesprek op gang brengen.

In zes avonden ontdekt u wat een aantal teksten uit Oude en Nieuwe Testament te zeggen hebben voor onze eigen situatie, en maakt u kennis met de gedachten van een aantal hedendaagse denkers over goed leven. De docenten zijn Hinke Post-Knol (Oude Testament), Jan Finnema (Nieuwe Testament) en Adri Terlouw (Ethiek).

Data: donderdagen 31 oktober, 7, 14, 21 en 28 november en 12 december, van 19.30 tot 21.30 uur in de Kurioskerk, Julianalaan 38. Kosten: 90 euro voor zes avonden. De cursus gaat door bij minimaal tien deelnemers. Aanmelden: theologischevorming2.0@gmail.com

Thema-avonden

Naast de cursus van zes avonden zijn er in Leeuwarden vijf losse thema-avonden over literatuur, bijbel en theologie.

Donderdag 31 oktober: Een goed verhaal

Waarom zou je eigenlijk een verhaal lezen? Deze vraag bespreekt literatuurcriticus Tjerk de Reus aan de hand van een verhaal van Flannery O'Connor (1925-1964)

Donderdagen 7 en 28 november: Miraslov Volf over geven en vergeven

Miraslov Volf geldt als één van de belangrijkste theologen van nu. In twee avonden bespreken we zijn boek *Onbelast*, een verfrissend onderzoek van twee kernelementen van het christelijke geloof: geven en vergeven dat tegelijk ook een introductie is op het christendom. Docent is Adri Terlouw.

Donderdagen 14 en 21 november: Amos

Amos wordt rond 750 v. Chr. weggeroepen uit zijn boerenbestaan in Tekoa in het Zuiden om in het Noordrijk de sociale wantoestanden aan te klagen. Hij hekelt de schijnvroomheid en laat zien dat God zich in de geschiedenis heeft laten kennen als een God die het opneemt voor de zwakken. Het Bijbelboek Amos is poëzie! Vandaar dat we met behulp van enkele andere gedichten willen doordringen in het gedachtegoed van Amos. Hij zal blijken uiterst actueel te zijn. Docent is Peter Vermaat.

De thema-avonden worden gehouden in de Kurioskerk, Julianalaan 38, van 19.30 tot 21.45 uur. Kosten: 15 euro per avond (inclusief consumptie in de pauze en cursusmateriaal). Aanmelden: theologischevorming2.0@gmail.com

Diversen

Taizéviering op 15 september in het Karmelklooster in Drachten

De werkgroep Taizévieringen in Drachten houdt op zondag 15 september weer een viering in het Karmelklooster aan de Burgemeester Wuitweg. De dienst, waaraan wordt meegewerkt door het Taizékoor, begint om 19.00 uur.

Koor God is mijn lied Reitsum viert eeuwfeest op 6 oktober

Het koor God is mijn lied uit Reitsum viert op zondag 6 oktober het honderdjarig bestaan met een speciale jubileumdienst in de kerk van het dorp. Het wordt een zangdienst in de geest van het programma *Prelude* van Omrop Fryslân: de gemeenteleden kunnen bij het koor een lied aanvragen voor iemand die eens wat extra aandacht verdient. Het zou het mooiste zijn als zowel aanvrager als degene voor wie het koor gaat zingen in de kerk aanwezig is. Behalve koor- en samenzang is er een muzikaal intermezzo van de musici, pianist, organist en fluitist. Drs. Simonides uit Burdaard is bereid gevonden om alles aan elkaar te praten en de liederen in de context van het evangelie te plaatsen. De dienst begint om half tien 's morgens, na afloop staat er voor iedereen koffie met een traktatie klaar in dorpshuis De Fjouwer.

Tentoonstelling Expeditie Israël in De Wijngaard in Leeuwarden

Van 21 september tot 7 november is de gratis tentoonstelling *Expedition Israël*, op reis door het land van de Bijbel van Christenen voor Israël te bezoeken in Stadskerk de Wijngaard in Leeuwarden. De tentoonstelling trok in het Israëlcentrum in Nijkerk meer dan tienduizend bezoekers. Bezoekers nemen een kijkje in de tent van Abraham, bezichtigen unieke voorwerpen uit de tijd van de Bijbel, gaan op zoek naar antieke voorwerpen als een echte archeoloog, en wanen zich in Galilea met een unieke Virtual Reality Tour. Openingstijden voor individuele bezoekers en gezinnen: woensdag en zaterdag van 10.00 tot 16 uur, in de herfstvakantie dagelijks. Groepen kunnen een afspraak maken voor andere tijden via www.zomertentoonstelling.nl.

VOLGENDE KEER in G eandewei

De angst voor 'de eeuwige hel'

